

Hz. Peygamber'in Ahlâk'ı ve Güzel Ahlâka Verdiği Önem

Ünal KILIÇ*

Özet

İslâm Dini sadece inanç ve ibadetlerden ibaret değildir. Allah Rasûlü (sav) Müslümanlara ahlaki güzellikleri tavsiye etmiş ve onlardan güzel ahlaklı bir toplum oluşturmaya çalışmıştır. O güzel ahlaki özelliklere sahip bir insan ve peygamberdi.

Anahtar Kelimeler: İslam'da Güzel Ahlak, Muhammet, Ahlak

Abstract

Religion of Islam not only consist of from faiths but also moral rules also is important. Messenger of God (Prophet Muhammad Peace be upon him) advised to muslims moral goodnesses and worked to make moral social from them. He was a man and prophet who had ethical goodnesses.

Key Words: Good Ethic in the Islam, Muhammad, Faiths - Moral - Religious Ritual.

Giriş

Hz. Peygamber'in Risâlet Öncesi Ahlâkı

Hz. Peygamber risâletle görevlendirilmesinden önce de içerisinde yaşamış olduğu toplumda kendisine gıptayla baktıracak güzel özelliklere sahip bir kimseydi. Peygamberimizin toplumda kendisinden sitayişle bahsettirmesinde zenginliği veya siyasî yönden güçlülüğü değil ahlâkî bir takım güzelliklere sahip oluşu etkili olmuştur. Her türlü kötülüğün yaygınlaşıp meşru görüldüğü bir toplumda, güzel ve erdemli özelliklere sahip kimselerin varlığı toplumu oluşturan ve kötülükleri hayat tarzı olarak benimseyip işlemeye

devam edenler tarafından bile dikkatle izleniyor ve takdir görüyordu.¹

Aslında sık sık tekrar edilen bir söz vardır, 'kişinin kendisine kötü dedirtmesi çok kolaydır; bir iki defa kötü davranışta bulunmak kötü olarak vasıflandırılmak için yeterlidir. Bununla birlikte insanın kendisi hakkında iyi insan dedirtebilmesi çok zordur; yüzlerce belki binlerce iyilik yapsanız sonra da birkaç tane kötülük yapsanız onca gayret sarf ederek gerçekleştirdiğiniz iyilikler unutulur.' Bu sebeple bir insanın kendisi hakkında, iyi insan, güvenilir bir şahsiyet, mert adam, temiz fitratlı bir kişi dedirtmesi çok zordur. Hal böyleyken Hz. Peygamber risâletle görevlendirilmeden önce de söz konusu nitelendirmeyi hak etmiş ve içerisinde yaşadığı toplumu oluşturan her kesim tarafından emin, iyi, dürüst güzel ahlâklı vb. sıfatlara layık görülmüştür.

Ahlâkî güzellikleri nefsinde toplayan Hz. Peygamber kendisine inanan müslümanların da benzer özelliklere kavuşabilmesi için gayret sarf etmiş, yirmi üç yıllık risâlet hayatı boyunca erdemli bir toplum oluşturmaya çalışmıştır. O, ahlâkî güzellikleri müslümanlar arasında yerleştirip yaygınlaştırılma hususunda azami gayret göstermiş, bu doğrultuda değişik yöntemler takip etmiştir. Tebliğ ettiği dinin sadece inanç ve ibadetlerden ibaret olmadığını, bunlarla ilgili sorumlulukların yerine getirilmesinin yeterli olmayacağını, güzel ahlâkî özelliklerin de önemsenerek tatbik edilmesini her fırsatta ifade etmeye özen göstermiştir. Dolayısıyla İslam dininde inanç, ibadet ve ahlâk birlikte kabul görmüş ve önemsenmiştir. Zaman zaman inanç ve ibadet ilkelerinin benimsenip uygulanması ile ahlâkî güzelliklere ulaşılacağı ifade edilmişse de genel de ahlâkî ilkeler de başlı başına önemsenmiştir.

Biz bu makalede ahlâkî ilkelerin İslamiyet'e göre önemi, Hz. Peygamber'in bu husustaki durumu ve bu konuya verdiği değeri belirterek ahlâken kötü özelliklere sahip insanların inanç ve ibadet bakımından ne kadar iyi durumlarda olurlarsa olsunlar arzu edilen nitelikte müslümanlar olarak kabul edilmediğini ifade etmeye çalışacağız.

I-Hz. Peygamber'in Risâlet Öncesi Ahlâkî Karakterinin Oluşumunda Etkili Olan Unsurlar

Çocuğun eğitiminde örgün eğitim kurumları kadar aile ve çevresinin de önemli bir yerinin olduğu bilinmektedir. Özellikle okul-ışmanın söz konusu olmadığı cahiliye dönemi Arabistan'ında ailede verelin eğitimin önemi daha da artmaktaydı. "Doğan her çocuk

¹ Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişam, *es-Siret'ü'n-Nebeviyye*, thk., M. Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut 1401/1980, I, 214-215.

fitrat üzere doğar, ancak anne-babası onu Yahudi, Hıristiyan veya mecûsileştirir"² diyerek çocuğın karakterinin şekillenmesinde ailesi ve çevresinin ne deneli etkili olduğunu ifade eden Hz. Peygamber'in de risâlet görevi kendisine verilmeden önceki dönemdeki ahlâkî özelliklerinin oluşumunda bir takım hâdiselerin, çeşitli etkenlerin önemli rol oynadığı söylenebilir. Bu etkenlerin sayısını çoğaltmak mümkün olmakla birlikte biz bazı hususları özellikle zikretmek istiyoruz.

A-Hâşim Oğullarının Manevî Statüsü

Mekke toplumunda özellikle Kâbe ile ilgili görevlerden hacıların su ihtiyaçlarının karşılanması görevini düzenli bir şekilde yerine getirerek "sikâye" görevini ve Arap yarımadasının dört bir tarafından hac mevsiminde haccetmek veya ticari ilişkileri sebebiyle Mekke'ye gelenlerin iâşe ve ibatelerini temin etmek için oluşturulmuş olan "rifâde" kurumunu elinde bulunduran ve daha ziyade manevî yönden saygınlık kazanan bir ailenin mensubu olan Peygamber'in manevî değerleri önemseyen bir atmosfer içerisinde yetiştiğini söylemek mümkündür. Önce dedesi Abdulmuttalib sonra da amcası Ebû Talib'in Hâşim oğulları adına yerine getirdikleri bu görevler sahibine maddi her hangi bir getiri sağlamak yerine³ manevî bir nüfuz kazandırıcı nitelikteydiler.⁴ Dolayısıyla da Hz. Peygamber Mekke toplumunda manevî nüfuz bakımından saygın konumda olan kimselerin gözetiminde, hayır u hasenat duygularıyla topluma hizmet etme uğraşısı içerisinde olan aile fertleri arasında çocukluk ve gençlik dönemini geçirmiştir.

B- Yetim ve Fakir Olarak Büyümesi

Hız. Peygamber, asaleten Mekke'nin seçkin kabilelerinden birisine mensuptu. Kabile mensupları içerisinde zengin sayılabilecek derecede olanlar varsa da Hz. Peygamber'in bakımını üstlenen dedesi ve amcası zengin değillerdi. Hatta sekiz yaşından itibaren de-

² Ahmed b. Hanbel, II, 315, 346; Buhârî, "Kader", 3; Müslim, "Kader", 22-24.

³ Hz. Peygamber'in babasının dedesi Hâşim'in hacıları doyurmak için zaman zaman Mekkelilerden yardım talep ettiği, hatta bu sebeple belli bir vergi ihdas ettiği hususunda bkz., İbn Hişâm, I, 147; Ebû'l-Velid Muhammed b. Abdullah b Muhammed b. Ahmed el-Ezrâkî, *Ahbâru Mekke*, Mekke 1414/1994, I, 195. Söz konusu verginin ileriki dönemlerde zengin bazı Mekkelilerin devreye girerek şahsi mallarından harcamalarda bulunmayı üstlenmeleri üzerine kaldırıldığı belirtilmiştir. Abdülkerim Özaydın, "Hac", *DİA*, XIV, 387.

⁴ Nitekim Hz. Peygamber'in yetişme çağında söz konusu görev ve yetkiyi elinde bulunduran Ebû Talib'in zengin olmak şöyle dursun fakir denilebilecek bir durumda olduğu bilinmektedir. Hatta ilerleyen dönemlerde kardeşi Abbas'dan aldığı 10,000 dirhem tutarındaki borcuna mukabil sikâye görevini ona devretmek zorunda kalmıştır. Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Câbir, *Ensâbu'l-Eşraf*, thk., Süheyl Zekkar-Riyad Zirikî, Beyrut 1417/1996, II, 64; İbn Abdirabbih el-Endelüsî, *Kitâbu el-İkdi'l-Ferid*, Beyrut 1991, III, 313.

desinin vefatı sonrasında evinde kaldığı amcası Ebû Talib, fakir denilebilecek bir durumdaydı.⁵ Bu sebeple de Hz. Peygamber evlenip kendi evine yerleşinceye kadar kaldığı amcasının evinde aile fertlerine elinden geldiğince yardımcı olmaya çalışmıştır. Onun bu doğrultuda amcasına ticari seferlerinde ve mal satımında yardımcı olduğu, amcasının koyunlarını güttüğü, hatta belli bir ücret karşılığında başka ailelerin de koyunlarını güderek elde ettiği parayı amcasına verdiği ifade edilmektedir.⁶

Yetim ve fakir olarak büyümek Hz. Muhammed'in emsallerine nazaran daha erken bir yaşta olgunlaşmasına, sorumluluk sahibi bir fert olarak toplumda yer edinmesine yol açmış, böylece o yaşitlerinin pek çoğu gibi cahiliye döneminde normal karşılanan pek çok olumsuz davranıştan uzak kalarak büyümüştür. Bu durum onun ahlâkî bakımdan safiyetini korumasına yol açmıştır. Risâletle görevlendirildiğinde de hiçbir muhalifi onun hakkında mazisi şöyle kötüydü, daha önce ahlâken şu türden düşüklüklere sahipti diyememiştir.

C-Hilfû'l-Fudûl

Bilhassa Ficar savaşlarıyla aşayış ve düzenin bozulduğu Mekke'de toplumun saygınlığını kazanmış nüfuz sahibi liderlerin olmaması tüm Arap yarımadası nezdinde dinî, siyasî ve ticari öneme sahip olan bu kutsal şehirde yaşamı güçleştirmiştir. Zengin ve güçlü olanlar, zayıf ve kimsesizleri eziyordu; sadece dışarıdan ticaret veya hac için Mekke'ye gelen yabancılar değil, şehrin yerli ahalisinden de pek çok kimse çeşitli şekillerde haksızlıklara maruz kalıyorlardı. İşte böyle bir atmosferde vicdan sahibi, haksızlıklara dur demeyi erdemli bir davranış olarak gören bir grup faziletli insan harekete geçerek haksızlıklara engel olmak üzere anlaşmışlar, bu kararlarını da tüm şehre ilan etmişlerdir. Henüz genç yaştaki Hz. Muhammed de etik olarak görmediği davranışlara engel olabilmek için söz konusu erdemlilerle birlikte hareket ederek Hilfû'l-Fudûl hareketi içerisinde yer almış, bundan böyle her türlü kötülük ve haksızlığa karşı duracağını o da ilan etmiştir.⁷ Böylece o temiz ve saf fitratına aykırı olarak gördüğü çirkinliklere karşı sessiz kalıp seyirci olmak yerine elinden geldiğince engel olmaya dur, demeye gayret göstermiştir.

⁵ Hz. Peygamber'in risâlet öncesi geçim durumu hakkında geniş bilgi için bkz., Ünal Kılıç, "Peygamberimizin Risâlet Öncesi Geçim Durumu", *İstem*, ek sayı: 1, Konya 2008, s.93-104.

⁶ İbn Sa'd, I, 125; Buhârî, "İcâre", 2, "Etime", 50; Müslim, "Eşribe", 163; İbn Mâce, "Ticârât", 12; Halebî, I, 125-126.

⁷ Ebû Cafer Muhammed İbn Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, Beyrut ty., s.167; a.mlf., *Kitâbu'l-Munammak fî ahbâri Kureyş*, Beyrut 1405, s.341-343; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev., Salih Tuğ, İstanbul 1991, I, 53.

D-Arkadaş Çevresi

Hiz. Peygamber'in bi'set öncesi ahlâkî durumu ile ilgili olarak belirtilmesi gereken hususlardan birisi de şudur ki o, ahlâkî güzellikleri bünyesinde barındıran bir kişi olarak kendi mizacına uygun arkadaşlarla hemhal olmaya çalışmıştır. Yani gençliğinde yakınlarında yer alan arkadaşları da ahlâken iyi özellikle sahip, hatırı sayılır kimselerden oluşmaktaydı.⁸ Zaten bu arkadaşlarından pek çoğu İslâmiyet'in gizli davet döneminde tebliğe muhatap olmuşlar ve İslâm'ı kabul etmişlerdir. Bunlar arasında Hiz. Peygamberle dostluğu risâlet öncesinde olduğu gibi sonrasında da devam eden büyük sahâbi Hiz. Ebû Bekir'den başka Hiz. Hatice'nin yeğeni ve Kureyş'in saygıdeğer şahsiyetlerinden olan Hakim b. Hizâm ve daha başkaları zikredilebilir. Dolayısıyla güzel insan güzel tabiatlı insanlarla güzel günler geçirmiştir denilebilir. Böylece Hiz. Muhammed kendi emsalinden pek çok gencin müptela olduğu içki, kumar, zina, hırsızlık gibi kötü alışkanlıklara bulaşmamış ve bu alışkanlıklara sahip olanlarla arkadaşlık yapmamış, onlardan uzak durmuş ve etkilenmemiştir.⁹

E-Hiz. Hatice İle Olan Evliliği (Aile Hayatı ve Saadeti)

İnsanların hayatında dönüm noktaları vardır. Bunlardan birisi de evliliktir. Evlilik ile insan yaşamına yeni bir yön vermektedir. Hiz. Peygamber'in hayatında da özellikle ilk evliliğinin önemli bir yerinin olduğunu söyleyebiliriz. Bilindiği gibi Hiz. Peygamber risâlet öncesi 25 yaşlarında iken ticari ilişkilerinde kendisine ücret mukabili yardımcı olduğu Kureyş'in soy ve ahlak bakımından en seçkin hanımlarından olan Hiz. Hatice ile evlenmiştir.

Söz konusu evliliğın Hiz. Peygamber'in yaşamında özellikle iki yönden önemli bir yerinin olduğu anlaşılmaktadır. Öncelikle Hiz. Peygamber'in evlilikle birlikte ekonomik olarak sıkıntıdan kurtulduğu ve bağımsız bir şekilde geçimini temin edebilecek bir konuma geçtiğini ifade edebiliriz. Zira Hiz. Peygamber önceleri mudarebe usulü veya ücret mukabili Hiz. Hatice adına ticari kervanlar düzenlerken bundan böyle eşinin ticari işlerini kendisinininki ile birleştirerek devam ettirmiştir. Böylece o, ekonomik yönden kimseye muhtaç olmadan geçimini temin ettirebilmiştir. Karısı, altı çocuğu ve geçiminden sorumlu olduğu cariye ve hizmetçileri düşünülduğünde Hiz. Peygamberin belirli sayıda insanın iâşe ve ibatesinden sorumlu

⁸ Mustafa Sibâi, *Hiz. Muhammed'in Hayatı (Dersler ve İbretler)*, çev., Sait Şimşek-Nezir Demircan, Konya ty, s.29. Mesela onun risâlet öncesinde de samimi arkadaşlarından olan Hiz. Ebû Bekir gençliğinde de cahiliye döneminin kötülüklerinden uzak durmuş bir kimsedir ve bu özelliği sebebiyle kendisine el-Atîk lakabı verilmiştir. Bkz., İbn Sa'd, III, 173.

⁹ İbrahim Sarıçam, *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara 2003, s.78.

olduğu ve bu sorumluluğun gereğini yerine getirebildiği görülmektedir. En azından Hz. Peygamberle ilgili olarak ileriki dönemlerde, risâletle görevlendirildiğinde onu çeşitli yönlerden eleştirenlerin geçiminden mesul olduğu kimseleri ihmal ettiği şeklinde bir eleştiride bulunmamış olmalarından da anlayabiliriz. Ayrıca Hz. Peygamber'in risâlet öncesinde ailesinin geçimini sağladıktan başka akraba ve başka ihtiyaç sahiplerine tasaddukta bulunduğu, kendisinden yardım talebinde bulunanlara yardım ettiği de göz önünde bulundurulduğunda Hz. Peygamber'in peygamberlik öncesi ekonomik yönden en azından fakir denilemeyecek bir düzeyde olduğunu¹⁰ belirtebiliriz.

Diğer taraftan Hz. Peygamber'in bu evlilikle manevi bakımdan da bir sükunete, rahatlamaya erdiğini söyleyebiliriz. Zira Hz. Hatice daha olgun, ağırbaşlı, geçim hususunda daha tecrübeli bir hanım olarak evlilik kurumunun ilk yıllarından itibaren sağlıklı bir zeminde devamı konusunda her türlü fedakarlığı yapmıştır. Onun bu fedakarlığı ileriki dönemlerde Hz. Peygamber tarafından şükran ve minnetle yad edilmiş, onun yerinin doldurulamayacak bir eş olduğu sık sık ifade edilmiştir.¹¹

Hz. Hatice eşinin özellikle sosyal ilişkilerini geliştirebilmesi ve ihtiyaç sahiplerine gerekli yardımı sağlayabilmesi hususunda gayret sarf etmiş, bundan başka kocasının bilhassa Hira'daki inziva günlerinde ihtiyaçlarını karşılama¹², onun yokluğunda ailenin, çocukların geçimi konusunda elinden geleni yapmıştır. Böylece Hz. Peygamber her türlü maddi sıkıntı kaygısından uzak bir şekilde kendisini manevi yönden geliştirmeye vakit ve imkan bulabilmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile evliliği risâlet öncesi yaşamında derin tesirler bırakmış, onun ahlaki karakterinin şekillenmesinde önemli bir etken olmuştur.

Bu minvalde devam eden iki eşin evliliği takriben 25 yıl sürmüştür. Söz konusu evlilik hayatı en mutlu evliliklerden biri olmuştur. Nitekim, bugün bile, en azından Hindistan ve Türkiye'deki müslümanlar arasında nikâh kıyılırken, imam, diğerlerinin yanı sıra

¹⁰ Nitekim ilk vahiy kendisine geldiğinde Muhammed, dehşete kapılmış ve bunun, şeytanın bir tuzağı olmasından korkmuştu. Bunun üzerine, eşi Hz. Hatice kendisini şu sözlerle teselli etmiştir: "Korkma! Allah seni asla kötülüğe atmayacaktır: Allah sana sadece iyilikle muamele edecektir. Zira sen yakınlarına yardım ediyor, ailene bakıyor, hayatını dürüstçe kazanıyor, başkalarının doğruluktan ayrılmalarını sağlıyor, yetimlere sığınacakları bir yer veriyorsun..." İbn İshak, s.122; İbn Sa'd, I, 195; Buhârî, "Vahiy", 1; Müslim, İman, 252.

¹¹ İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 117, 118; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 128; Süheylî, *er-Ravdu'l-Unuf*, I, 159.

¹² Hz. Peygamber, inziva günlerinde bulunduğu dönemde zaman zaman karısı kendisine azık gönderir, bazen de kendisi, ihtiyaçlarını temin için evine dönerdi. Hamidullah, I, 73; Ayrıca bkz., Yaşar Kandemir, "Hatice", *DİA*, XVI, 465.

şu duayı da okur: "Allah bu çifte, Adem ile Havva ... ve Muhammed ile Hatice arasında gerçekleşen sevgi ve muhabbetin aynısını nasip etsin."

F-Kâbe Hakemliği

H. Peygamber'in ruhi-manevî şahsiyetinin oluşumunda etkili olan unsurlardan birisi de onun otuz beş yaşlarında iken Mekke'de Ka'be hakemliği ile onurlandırılması olmuştur. Çeşitli nedenlerle tahrip olan Kâbe yeniden inşa olunmuş, kutsal taş Hacerü'l-Esved'in mutat yerine yerleştirilmesi konusunda kabileler arasında bir tartışma söz konusu olmuştur. Kutsal taşı yerine koyma onurunu tek başına elde etmek isteyen kabileler birbirleriyle fiili mücadeleye girişecekken H. Peygamber'in hakemliği ile kabileler arasındaki tartışma tatlıya bağlanmıştır. H. Peygamber dahiyane bir formülle kutsal taşla ilgili onura bütün kabileleri ortak etmiştir.

Kâbe H. İbrahim'in oğlu İsmail (a.s) ile birlikte inşa ettiği dönemden itibaren kutsal bir mekan olarak her dönemde itibar görmüştür. Cahiliye döneminde de burası sadece Mekkelilerin değil bütün Arabistan'da yaşayanların önem verdiği bir mekan olmuştur. Cahiliye zihniyetindeki Mekke halkı diğer zamanlarda önemsemedikleri kazanç yollarını Kâbe'nin inşası hususunda önemsemişler, buranın yeniden yapılması için bağışta bulunacak kimselere verecekleri aynı veya nakdi bağışların kesinlikle helal yollardan kazanılmış olması gerektiğini ikaz etmişlerdir. Kâbe'nin inşası esnasında Mekkelilerin büyük bir samimiyet ve gayretle çalıştıkları, söz konusu mekanın kutsiyetine uygun tarzda yeniden yapılmasına özen gösterdikleri anlaşılmaktadır. İnşaatin bitimi sonrasında yaşanan kutsal taşın Kâbe duvarındaki yerine kim veya hangi kabilenin mensupları tarafından yerine konulacağı tartışması bütün bu samimi uğraşları, içten gelerek yapılan nakdi veya aynı yardımların hedefine ulaşmamasına yol açabilecekken H. Muhammed'in bulunduğu çözüm herkesi memnun etmişti. Nitekim Kâbe hakemliği esnasında Kâbe'nin avlusundan giren kişinin H. Muhammed olduğunu gören Mekkelilerin hepsi de sevinmişler, bu gelen kendisine güvenilebilecek bir kimsedir, bu gelen Muhammedü'l-Emîn'dir demişlerdi.¹³ Böylece H. Muhammed kendisi için de kutsal olan Kâbe'ye hizmette bulunanların aralarında uzlaşa sağlamış, kendisi de bu kutsal mekanla olan irtibatını daha da güçlendirmiştir. Onun hakemliği sonrasında Kâbe'ye daha da yakınlaştığını, manevî olarak bu مکانı daha fazla önemseydiğini söyleyebiliriz.¹⁴ Zira H.

¹³ İbn Hişam, I, 214.

¹⁴ H. Peygamber'in ruhi-manevî anlayışa yönelmesinde Kâbe hakemliğinin etkili olduğu hususunda bkz., Hamidullah, I, 68-72; Agust Bebel, *H. Muhammed ve Arap- İslam Kültürü*, çev., Veysel Atayman, İstanbul 2004, s.34-35.

Peygamber'in Kâbe hakemliğinin hemen akabinde Hira'daki tefekkür ve tedebbür günleri başlamıştır. O Hira'ya gitmeden önce olduğu gibi buradan dönüşte de evine gitmeden Kâbe'ye uğramış, bu kutsal mekanın mazisi ve mevcut haliyle ifade ettiği anlamı idrak etmeye çalışmıştır.

G-Hira'daki Uzlet ve Tefekkür

Hira günlerinde kendisini manevî, zihni ve psikolojik bakımdan geliştirmeye çalışan Hz. Muhammed, burada kaldığı süre zarfında sadece etrafındaki mevcudatın ve mahlukatın durumlarını düşünmekle kalmamış bizzat kendi nefsiyle de ilgilenmiş, nasıl yaratıldığı, ne tür nimetlerle donatıldığı, geleceğinin nasıl olacağı, yaratılış gerçeğini ve daha pek çok hususu düşünüp, tefekkür edebilme imkanını elde etmiş, böylece ruhi-manevî olgunluğunu geliştirmeye çalışmıştır.¹⁵ Bununla birlikte peygamber olabilmesi için söz konusu hazırlık devresini kendi yöntemleriyle yapmış olduğu eğitimle tamamlaması söz konusu olamazdı. O, sadece kendisi veya yakın çevresi için seçilmiş ve görevlendirilmiş bir uyarıcı, yol gösterici değildi; kıyamete kadar yaşayacak herkesin, her kesimin peygamberliğini yapmakla sorumluydu.¹⁶ Bu sebeple de onun eğitiminin, ruhi-manevî yapısının daha fazla geliştirilmesi, ahlâkının, en güzel şekle getirilmesi için ilahi eğitime tabi tutulması da söz konusu olmalıydı. Nitekim vahyin hemen öncesi ve sonrasında başından geçen olaylar, gerek gizli davet gerekse aleni davet döneminin ilk zamanlarında maruz kaldığı hadiseler, onun ruhi olgunluğa erişmesinde çok önemli tecrübeler sağlamış, böylece Hz. Muhammed üstlendiği risâlet nosyonunu hakkıyla yerine getirebilecek fikri, zihni, maddi-manevî olgunluğa, ahlâkî kemalata ulaşmıştır.¹⁷

Hz. Peygamberin risâlet öncesi ve sonrasındaki en önemli vasfı güzel ahlâk sahibi olmasıydı. İlk siyer müelliflerinden İbn İshak ve İbn Hişam, Hz. Peygamber'e el-Emîn = güvenilir" lakabının verilmiş olmasıyla ilgili olarak şu ifadelere yer vermektedir:

Allah Teala'nın lutfu keremiyle Hz. Peygamber cahiliye kötülüklerinden uzak durarak yetişme çağını idrak etmiştir. Öyle ki o, güzel ahlâk, asalet, soy, hilim, cömertlik, iyi komşuluk doğru sözlülük, emaneti gözetme vb. bakımdan içerisinde yaşadığı toplumun

¹⁵ Hz. Peygamber'in Hira günleri hakkında geniş bir değerlendirme için bkz., m. J. Kister, "et-Tehannüs: Kelime Anlamı Üzerine", çeviren: Ali Aksu, *Tasavvuf*, Ankara, 2000, sayı: 4, ss. 215-230.

¹⁶ Sebe, 34/ 28; Enbiya, 21/ 107.

¹⁷ Hz. Peygamber bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: "Beni Rabbim terbiye etti. O beni çok güzel bir şekilde terbiye etti." Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, Beyrut 1351; en-Nebhânî, *el-Fethu'l-Kebîr*, I, 64. Hz. Peygamber'in inziva hayatı ile ilgili olarak Hamidullah'ın şu ifadesi dikkat çekici niteliktedir: "Canlılık kazanmış bulunan ruhunu teskin için bu hayatta bir çare bulmuş oldu" *İslam Peygamberi*, I, 73.

en iyi durumda olanıydı.¹⁸ Bir başka ifadeyle, insanın nezaketini ve saygınlığını yok eden her türlü kötülükten de en uzak olanı Hz. Peygamber idi. İşte bütün bunlardan dolayı kendisine toplum tarafından el-Emin denilmekteydi. Yani onun el-Emîn lakabını alması sadece kendisine emanet edilen şeyler hususundaki hassasiyeti değil aynı zamanda diğer pek çok güzel özelliği de şahsında cem etmesinden dolayı idi.¹⁹

II- Hz. Peygamber'in Risâlet Sonrası Ahlâkî Durumu

Vahiyle ahlâkî bakımdan mükemmelleşen Hz. Peygamber, müslümanlar için numune-i imtisal²⁰ haline gelirken ona inanmayanlar nezdinde de ahlâkî bakımdan saygınlığından bir şey kaybetmemiştir. O konuştuğunda doğru sözlü, ticari muamele ve ortaklıklarında dürüst, insanlarla ilişkilerinde müşfik, güler yüzlü ve candan bir kişi olarak kendisinden söz ettirmiştir. Peygamber olarak görevlendirdiğini söylemesinden sonra da muhalif grupta yer alan Mekkeliler onu yalancılıkla itham etmemişler, başka sebepleri öne sürerek ona karşı çıkmışlardır.²¹ Dolayısıyla o her daim dürüst olarak bilinmiş ve kabul edilmiştir.

Ahlâkî güzellikleri şahsında barındıran ve ümmetine bu konuda örnek ve önder olan Hz. Peygamber'in ahlâkî güzellikleri benimsetme hususundaki gayreti, azmi ve bu doğrultudaki metotlarına dair kaynaklarımızda pek çok örnek zikredilmektedir. Onun yaşlısından gencine, çocuğundan büyüğüne, fakirinden zenginine, erkeğinden kadınına, hüründen kölesine kısacası toplumu oluşturan herkes(im)e hatta hayvanlara ve içerisinde yaşadığı çevreye bile en güzel şekilde davranmaya çalıştığına dair gerek Kur'an gerekse hadis ve diğer İslam tarihi kaynaklarında pek çok sayıda bilgi verilmektedir. "En hayırlı olanınız ahlâkı en güzel olanınızdır"²², "İmanın en faziletli olanı güzel ahlâktır"²³, "Mizanda en faziletli olan şey güzel ahlâktır"²⁴ buyuran Hz. Peygamber, hem Kur'an'ın hem de kendisinin de belirttiği üzere "en güzel ahlâk üzere olmasına"²⁵ rağmen daha güzel ahlâka sahip olmak için gayret etmiş ve bu doğrultuda sık sık Cenab-ı Allah'a niyazda bulunmuştur: "Allah'im,

¹⁸ Sibâi, s.31. Hz. Peygamber'in yirmi beş yaşlarında iken Mekke'de sadece el-Emin diye anıldığı da belirtilmektedir. İbn Sa'd, I, 156.

¹⁹ İbn İshak, s.78; İbn Hişam, I, 197.

²⁰ el-Ahzâb, 33/ 21.

²¹ *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, haz., Komisyon, İstanbul 1989, I, 551. Benzer bir değerlendirme için bkz., Mehmet Erdoğan, *Güzel Ahlâk....*, Marmara İlahiyat Vakfı İslâm İlmihali, İstanbul 2006, 829.

²² Buhârî, "Edeb", 39; Tirmizî, "Birr", 47.

²³ İbn Hanbel, IV, 385.

²⁴ İbn Hanbel, IV, 443, 446; Tirmizî, "Birr", 61, 63.

²⁵ Kalem, 68/4; Ahzab, 33/21.

bana nasıl güzel bir beden verdiysen öylece güzel bir huy ver!", "Allah'ım, en güzel ahlâk şekline sahip olmayı bana nasip et, bunu bana ancak sen nasip edersin!"²⁶ Aynı şekilde Rasûlüllah kötü ahlâktan koruması için de Allah Teâla'ya dua edip sığınır: "Allah'ım, beni kötü işler ve kötü huylardan koru!"²⁷, "Allah'ım, kötü huyları benden defet, bunu benden ancak sen defedersin!"²⁸

Hz. Peygamber risâletle görevlendirilmesinden itibaren yaşadığı toplumun içerisine düştüğü ahlâkî çöküntüden kurtulabilmesi için derhal harekete geçmiştir. Bu maksatla o, davranıştan önce zihniyeti değiştirmekle işe başlamış, her türlü yanlış inanış ve şartlanmışlıklara karşı durarak toplumu ahlâkî güzelliklerle donatmaya çalışmıştır. Bir takım erdemli davranışların işleniş maksadının şan, şöhret ve nüfuz elde etmek yerine daha ulvî gayeler için yapılması gerektiğini kavratmaya çalışan Peygamberimiz, güzel ahlâka dair ayrıntılara da inmekle birlikte çoğu kere genel geçer prensipler vaz etmiştir. Kölelik, sadaka, silâ-i rahim, zenginlik, güçlülük vb. hususlarda yerleşmiş düşünce kalıplarından yanlış olanları ortadan kaldırarak genel prensipleri benimsetmeye çalışmış, sonrasında ise ayrıntıları kabullendirmesi kolaylıkla gerçekleşmiştir. Tüm tebliğ süresinde olduğu gibi güzel ahlâkı müslümanlara benimsetmek için de aceleci olmamış, tedrici bir metotla hareket ederek en ümitsiz vakaları bile birer ahlâk abidesi haline getirebilmeyi başarmıştır.²⁹ Böylece o, güzel ahlâkı sadece nefsinde barındırmakla yetinmemiş, kendisine inanan veya inanmayan insanların da güzel hasletlerle mücehhez hale gelmelerini arzulamış, bu uğurda elinden gelen gayreti sarf etmiştir.

III-Hz. Peygamber'in Güzel Ahlâka Verdiği Önem

Kur'ân onun güzel ahlâk üzere olduğunu³⁰, müminlere karşı gayet merhametli bir tabiata sahip bulunduğunu, sert ve katı kalpli olmadığını³¹ ifade ederken kendisi de güzel ahlâkı tamamlamak üzere görevlendirildiğini³² söylüyordu. Yani bir anlamda peygamberlik fonksiyonunun ahlâkî güzellikleri anlatmak ve pratize etmek olduğunu belirtiyordu. Onu kendilerine rehber edinen müslümanlar

²⁶ Müslim, "Müsâfirîn", 201; Tirmizî, "Da'avât", 32; Nesâî, "İftitah", 16.

²⁷ Nesâî, "İftitah", 16; Ebû Davud, "Vitr", 32; Tirmizî, "Da'avât", 136.

²⁸ Tirmizî, "Da'avât", 32.

²⁹ Hz. Peygamber'in içerisinde yaşadığı toplumda ahlâkî güzellikleri yerleştirme ve kötülükleri terk ettirmek için takip ettiği metotlar hakkında ayrıntılı ve güzel tespitler için bkz., Huriye Martı, "Hz. Peygamber'in Ahlâkî Çöküşü Engellemede Düşünce Kalıplarını Değiştirme Yöntemi (İman-Ahlâk Bağının Vazgeçilmezliği Üzerinde Bir Deneme)", *Nebvî Mesajın Evrenselliği- Sîret Sempozyumu*, Konya 2008, s.171-177.

³⁰ el-Kalem, 68/ 4.

³¹ Â-i İmrân, 3/ 159.

³² Mâlik b. Enes, "Hüsnu'l-Hulk", 8; İbn Hanbel, III, 38

da ahlâkî güzellikleri elde edebilmek için gayret sarf etmişlerdir. Nitekim gerek sahâbe nesli gerekse onlardan sonra yaşayan İslâm önderleri kendilerinden sadece siyasî, idari, askerî ve ilmî bakımdan söz ettirmemişler, aynı şekilde ahlâkî özelliklerinden de bahsettirmişlerdir. İslâm alimleri eserlerinde çeşitli vesilelerle güzel ahlâkın önemi üzerinde durmuşlardır.

İslâm'da ahlâk kurallarına uymak hem dinin, hem de akl-ı selîmin ve vicdan sahibi olmanın bir gereğidir. Vicdan ise Allah'tan gelen ahlâkî emirlerin bir seçeneği değil, onların bir parçasıdır, dinin ahlâka ilişkin hükümleri vicdanı da içerir. Bu sebeple de Yüce Allah'ın emirlerine uymak ve rızasına uygun davranmak için ahlâk kurallarına göre hareket edilir, onun gazabına ve azabına uğramamak için yasakladığı davranışlardan kaçınılır. Bununla beraber Allah'ın koyduğu ahlâkî hükümlere uymak sevap kazanmaya, yasakladığı işleri yapmak da günaha girmeye sebep olur. Sevap kazanan cennete, günah işleyen ise cehenneme girer. Bundan dolayı dinimizin koyduğu ahlâk kurallarına uymak ahiretteki ebedi mutluluğa sebep olduğu gibi uymamak da ebedi bedbahtlığa sebep olur. İslâm'da ahlâk kurallarına uymanın hem dünyevi hem de uhrevi bir yaptırımı vardır. Bunun için diğer ahlâk sistemlerinden daha etkilidir.³³

İslâm'da ahlâk kurallarının yaptırım gücü sadece toplumun kınaması veya bir takım cezai önlemler değil, kalplere yerleşen Allah korkusu ve sorumluluk duygusudur. Bu sebeple müslüman kendisini kimsenin görmediği ve vicdanı ile baş başa kaldığı yerlerde bile ölçülü davranır, ahlâk kurallarına uyar. Böyle bir inanca sahip olmayan ve başkaları tarafından da duyulup kınanmayacağını anlayan kimse ise fırsat buldukça her türlü kötülüğü yapabilir.³⁴

Meşhur İslâm alimlerinden İmam-ı Gazâlî, özellikle ahlâkî konuları ele aldığı eserinde şöyle bir bilgi vermektedir: "Biz selef-i sâlihine yetiştik. Onlar esas kaliteli kulluğun namaz ve oruçla değil, insanların ırzlarına, namuslarına tecavüz etmemekle ve özel hayatlarına müdahale etmemekle elde edileceği kanaatinde idiler³⁵. Benzer şekilde büyük mutasavvıf Mevlana Celaleddin-i Rûmî de, "Bütün cihanı arayıp taradım, iyi huydan daha güzel bir şey göremedim" diyerek güzel ahlâkın önemine işaret etmektedir.³⁶

³³ Süleyman Uludağ, "Ahlâk, Maneviyat ve Gündelik Hayat", *İslâm'a Giriş-Temel Esaslar*, İstanbul 2008, 325-326.

³⁴ Lütfi Şentürk- Seyfettin Yazıcı, *Diyanet Yeni İslâm İlmihali*, Ankara 1995, s.439.

³⁵ Ebû Hâmid el-Gazâlî, *İhyâuUlûmi'd-Dîn*, Kâhire 1994, III, 224.

³⁶ Güzel ahlâkın ve iyi arkadaşın müslüman birey için önemi hakkında Mevlana'nın şu tespitleri ne kadar da manidardır: "'Hakk'ın bize edeb ihсан etmesini isteyelim. Zira terbiyeden noksan olan , O'nun lutfuna layık değildir. Edepsizin kötülü-

Gerçekte temel yaklaşım bu şeklidir. Bununla birlikte İslâmî eğitim anlayışımızda zaman zaman inanç (itikad) ve ibadet konularına daha çok ağırlık verilmiş, ahlâka dair konulara fazla değinilmemiştir. Bu durum da itikâdî ve amelî yönden farz ve vacipleri titizlikle yerine getirmekle birlikte ahlâkî güzellikleri önemsemeyen, hatta bir müslüman'a hiç de yakışmayan bazı davranış biçimlerini çekinmeden işleyen tiplerin toplumumuzda görülebilmesine yol açmıştır. Bunda İslâm alimlerinin ahlâkî ilkeleri ve güzellikleri önemsememeleri değil, itikad ve ibadet yönünden olgun hale gelecek müminlerin ahlâkî bakımdan da kâmil insanlar olacakları düşüncesinin etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Diğer taraftan belli bir dönemden sonra ahlâkî güzelliklerin toplumda yaygınlaşıp yerleşmesi daha ziyade tasavvufî eğitimle gerçekleştirilmeye çalışılmış, tasavvufçular ise ahlâkî güzelliklerin yazılıp çizilerek değil de yaşanarak öğrenileceği düşüncesiyle bu hususta eserler telif etmek veya uzun uzadıya konuşmalar yapmak yerine muhatap kitlelerini ahlâkî eğitime tabi tutmuşlardır.³⁷

Din, sadece ahiretle ilgilenen, iman ve ibadet esasları üzerine oturan bir sistem değildir. Bilakis o, dünya ve ukbayı içine alır; kişinin dünya ve ahirette saadetini temin edecek prensipler vaz eder. Konulan bu prensiplerin, emir veya yasakların mutlaka zamanında ve yerli yerince yapılması, kişinin şahsı ve cemiyetin diğer fertleri açısından önem arz eder. İslâmiyet'e göre ahlâkın kaynağı dindir. Ahlâkî kural ve değerlerin oluşumunda din belirleyici oranda rol oynamış ve müntesiplerine belirlemiş olduğu hususlara uymalarını emretmiştir. Dolayısıyla söz konusu kuralları dinin dışından saymak ve hafife almak doğru değildir. Bu sebeple de ahlâkî herhangi bir prensibe davette bulunmak dine davettir, Hakk'a davettir, Allah'a davettir. Rasûlullah, "Ben ancak ahlâkî faziletleri tamamlamak için gönderildim"³⁸ buyururken risâlet esprisini ahlâka dayandırarak İslâm'ın ahlâkî prensiplere ne derece ehemmiyet verdiğini ortaya koymuştur. Bu sebeple de İslâm'ın koyduğu ahlâkî prensipler de davet sahasına girmektedir.³⁹

ğü yalnız kendisine değildir. Belki bütün dünyaya karışıklık, ateş verir" (Mesnevi, I / 79-80) sözleriyle Mevlana'nın bu konuda önemli bir ikazı vardır. İnsan edepsizlerin kötülüğünden korunmak için, öncelikle dostlarını seçerken dikkatli olmalıdır: "Samed olan Cenab-ı Hakk'ın zatının hakkı için kötü dost yilandan beterdir. Zira kötü yılan, insanın sadece canını alır. Kötü arkadaş ise, cehennem ateşine rehberlik eder. Kötülerle arkadaşlık eden, onlarla düşüp kalkan; şüphesiz onların kötü huylarıyla huylanır. Kötü arkadaş, sana gölge salınca o mayasız olduğu için, bil ki senin de yolunu keser, mayanı çalar." Mesnevi, V / 2643-46.

³⁷ Tasavvuf kültüründe bu durum şu şekilde ifade edilmiştir: "Tasavvuf-kât ilmi değil hâl ilmidir."

³⁸ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, Hüsnu'l-Hulk, 8; Ahmed İbn Hanbel, II, 381.

³⁹ Ahmet Önkâl, *Rasûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, Konya 1989, s.17.

İslâmiyet'e dair dinî malumat elde etmek isteyenler görecekler ki özellikle halka hitap eden eserlerde daha ziyade namaz, oruç, hac ve zekat gibi ibadetlere öncelik verilmektedir. Oysa Hz. Peygamber'in hayatı ve bize kadar gelen hadis literatürü incelendiğinde görülecektir ki o, sosyal ilişkilere önem vermiş, gerek aile fertleri, gerekse toplumu oluşturan diğer kesimlerle ilişkilerinde gayet dikkatli olmuş, yakın çevresinden uzağındaki kimselere kadar muhatap olma durumunda kaldığı herkesle olumlu diyaloglar kurabilmiş, en azından hal ve hareketleriyle karşısındakileri üzerinde bir saygınlık ve hayranlık bırakabilmiştir.

Kur'ân güzel ahlâka dair özellikleri övmekte ve bunları şahsında barındıranlara cennet ve benzeri vaatlerde bulunmakta, kötü ve çirkin sayılabilecek anlayış ve davranışları ise yermekte ve bunları yapanlara karşı ise bir takım tehditlerde bulunmaktadır. Hadis kaynaklarımızda da güzel ahlâka dair kitap ve baplar tahsis edilmiştir. Gerek Hz. Peygamber'in gerekse sahâbe ve tabiîn neslinin ahlâkî güzelliğine dair rivayetlere ayrıntılı bir şekilde değinilmiştir. Özellikle meşhur hadis kaynaklarında itikat veya imanla ilgili hadis-i şerifleriyle genişçe yer verilmiş, bu bölümlerde yer alan hadislerin pek çoğundan anlaşıldığı kadarıyla dinimizde ahlâkî güzelliği toplumda yaygınlaştırmak veya kötülüklerden vazgeçirmek için gayret sarf edilmiştir. "Temizlik imandandır", "Haya imandandır", "Riya şöyle şöyle sonuçları doğurur", "hasedin şu tür kötü sonuçları vardır" anlamına gelecek hadisler, hadis kaynaklarında iman bölümünde verilerek aslında imanla birlikte ahlâka dair hadislere de önemli oranda yer ayrılmıştır.⁴⁰ Benzer şekilde fıkıh kitaplarımızda da hikmetü't-teşrî başlıkları altında bir ibadetin yapılması halinde kişiyi hangi erdemli özelliklere ulaştıracağından bahsedilmiştir. Yalnız burada şu hususa işaret etmek gerekir ki, fıkıh kitapları telif edilirken Hanefilerin dışındaki fakihler eserlerinde itikat, ahlâk ve ibadet konularının hepsine de yer ayırmışlardır.⁴¹ Hanefiler ise fıkhıa dair kaleme aldıkları kitaplarında itikad konularına değinmedikleri gibi ahlâkla ilgili bahisler hakkında da fazlaca malumat vermemişler, sadece hikmetü't-teşrî başlığı altında ibadetlerin kişiyi nasıl bir neticeye ulaştırabileceği konusunda bilgiler vermekle yetinmişlerdir. Tabi bu tespitimizin Hanefi fakihlerin hepsini kapsayıp kapsamadığını bilemiyoruz, ancak şunu söyleyebiliriz ki, Hanefi fıkhına dair yazılan eserlerde ahlâk konularına genellikle rastlanılmamaktadır.

⁴⁰ Örnek hadisler için bkz., İbn Hanbel, III, 135, 154, 210, 251; Nesâî, *Cihad*, 8.

⁴¹ Mesela Mâlikîlerden İbn Cüzey el-Kelbî'nin el-Kavâninü'l-Fikhiyye, (Beyrut 1409/1989); Zahirîlerden İbn Hazm'ın el-Muhalla adlı fıkhıa dair eserlerinde inanc ve ahlâka dair konulara da genişçe yer verilmiştir.

Çocuklara namaz kılma ve oruç tutmanın önemi kadar mesela, giybet etme ve söz taşımanın kötülüğü anlatılmaz. İbâdetini yapanların zaten bu erdemleri kazanacağına inanılır. Halbuki ibâdet etmemenin daha çok Allah hakkını ihlal ettiği, ahlâkî bozuklukların ise hem kul hem de Allah hakkını ihlal anlamı taşıdığı biraz ihmal edilir. Böylece ibâdetini düzenli yapıp ahlâkî vazifelerine de hakkıyla riâyet eden mazbut müslümanlar şahsiyetlerden çok, ibadetini ve giybetini düzenli yapan şahsiyetler maalesef çoğunluğu oluşturur. Müslüman olmak ve düzenli ibâdet etmek bu tür ahlâkî zaaf-lardan insanı kurtarması gerekirken, hem ibâdete düşkün olmak hem de bir takım ahlâkî kusurları alışkanlık haline getirmek yeni bir şahsiyet tipi ortaya çıkarır. Çağdaş dünyada bu tür dindarlık tipinin hayli çoğaldığı gözlemlenmektedir. Ortaya çıkan bu kaypak ve gevşek şahsiyet İslâm'a uymayan ve onun asla tasvip etmediği bir durumdur. Bunun için, namaz kılmadığı veya düzenli ibadet yapmadığı halde ahlâken mazbut olan müslümanlarla düzenli ibadet yapan ama ahlâkî zaafı olan müslümanlar arasında üstünlük tartışmasına gireriz. Zaman zaman da dinle alakası olmayan ancak ahlâken çok iyi durumda olan insanların durumu, bizi hayrete sevk eder ve işin içinden çıkamaz hale geldiğimiz de olur. Düzenli ibâdet etmeyen müslümanlarla dinle doğrudan ilişkisi olmayan insanlar, ibâdetine düşkün olan insanların ahlâkî zaafına bir anlam veremezler. Bu olumsuz durum onları ibâdet ve inanç konusunda teşvik etmediği gibi, ümitsiz bir duruma da sevk eder. Halbuki İslâm ahlâk ile ibâdet arasında çok tutarlı ve makul bir ilişki kurarak, ahlâkî erdemleri ibâdetin tabii ve zorunlu sonuçlarından saymıştır. Bunlar arasında gerek eğitim gerekse yaşama noktasında tercih değil birliktelik esastır. Müslüman sadece düzenli ibadet eden insan değil, aynı zamanda ahlâken numune olan ve şahsiyet haklarına en çok riâyet eden insandır⁴².

Şurası net bir şekilde anlaşılmalıdır ki ibadet yani kulluğun gereği sadece bir takım fiili ritüellerden ibaret değildir. Kulluk niyeti ve kastıyla yapılan diğer fiiller de ibadet olarak isimlendirilebilir.⁴³ Nitekim ibadet niyetiyle yapılmak kaydıyla kişinin kendi ihtiyaçlarını, ailesinin veya ihtiyaç sahiplerinin herhangi meşru bir isteklerini yerine getirmesi, yemesi, içmesi hatta gezmesi bile ibadet sayılabilir.

⁴² Bkz., Ankebût, 29/45. Bilgi için bk. Abdullah Kahraman, , "İslâm'da İbâdet-Ahlâk İlişkisi", *Azerbaycan Milli İlimler Akademiyası Akademik Ziya Bünyadov Adına Şerqşunaslıq İnstitütunun Elmi Mecmuesi*, sayı, 3-4, 2004, s. 337-342; a. Mif., *İslâm Hukuk ve Ahlâk İlkeleri Açısından Özel Hayatın Gizliliği*, Ankara 2008, s.16-17.

⁴³ İbadet kavramının anlamı ve muhtevası hakkında bkz., Mehmet Erdoğan, "İbadet- Hukuk ve Sosyal Hayat", *İslâm'a Giriş-Evrensel Mesajlar*, İstanbul 2008, s.90-94.

lır ve bu sebeple kişi sevap elde edebilir. Aynı şekilde bir müslümanın insani ilişkilerinde mütevazı, sevecen ve müşfik olması, cömertliği, dürüstlüğü, hoşgörölü tavrı vb. de mutlaka ibadet gibi önemlidir ve bütün bu özellikler sahibine sevap kazandıracaktır. Dolayısıyla müslümanlar sadece fiili ibadetleriyle değil aynı şekilde iyilik ve güzel ahlâk namına sergiledikleri tutumlarından dolayı da sevap kazanacaklardır. Dinimize göre İbadet kulun Allah'a karşı görevi, ahlâk ise diğer bireylere ve topluma karşı görevlerini ifade etmektedir. Dolayısıyla her ikisi de aynı derecede önemlidir. Zira birinin eksik yapılması diğerine de nakısalık getirecektir.

Ahlâkî bakımdan kötü huylu olan ve komşularını inciten, buna mukabil gündüzlerini oruçlu gecelerini de namaz kılarak geçiren bir kişi Hz. Peygamber'e anlatılıp onunla ilgili durumu soran bir sahâbîye Hz. Peygamber şu cevabı vermiştir: "Onda hayır-yok, o cehennemliktir."⁴⁴ Dolayısıyla bu ve benzeri hadisler⁴⁵ ibadetlerin Allah katında makbul olması için ahlâk kurallarına uyulması ve kul hakkının gözetilmesi gerektiğini açıkça göstermektedir. İslâm'da itikat, ibadet ve güzel ahlâk, sıkı bir şekilde birbirine bağlıdır; birindeki eksiklik diğerlerini olumsuz şekilde etkiler ve zayıflatır. Aynı şekilde birindeki iyileşme de diğerlerini olumlu yönde etkiler ve güçlendirir. Fazla ibadet ahlâktaki açığı kapatmaz, ama güzel ahlâk ibadetteki açığı kapatabilir.⁴⁶ Nitekim Hz. Peygamber, "Bir mü'min, güzel huyu sayesinde gece namaz kılan, gündüz oruç tutan bir kimsenin mertebesine ulaşır."⁴⁷ Buyurarak tek başına namaz veya oruç gibi fiili ibadetlerin iyi müslüman olabilmek için yeterli olamayacağına, ahlâkî güzelliklerin de ihmal edilmemesi gerektiğine işaret etmektedir. Bir başka ifadeyle müslümanı kötü davranışlardan ve etik olmayan hal ve hareketlerden uzaklaştırmayan, ona ahlâkî güzellikler kazandırmayan ibadetlerin dinimiz bakımından önemi yoktur. Aynı şekilde iman ve ahlâk arasında da sıkı bir ilişki söz konusudur. Ahlâken zaafılar içerisinde olan bir kişinin olgun mü'min olması veya tersi bir ifadeyle imanî bakımdan kendisinde noksanlıklar bulunan bir ferdin İslâmiyet'in arzuladığı bir ahlâkî güzelliğe ulaşması mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla iman ve ahlâk arasında doğru orantılı bir ilişki söz konusudur⁴⁸. Birinin iyiliği diğerinin de iyileşmesine katkı sağlayacaktır. Bu durum Asr Suresi'nde

⁴⁴ Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, II, 440.

⁴⁵ Mesela bkz., İbn Mâce, "Sıyâm", 21; Ebû Dâvûd, "Edeb", 7; Tirmizî, "Birr", 62.

⁴⁶ Uludağ, s.330.

⁴⁷ Mâlik, *Muvatta*, "Hüsnü'l-Huluk", 6.

⁴⁸ "Bir kulun kalbinde iman ve haset bir arada bulunmaz" (Nesâî, Cihad, 8), "Emanete riayet etmeyenin imanı yoktur" (İbn Hanbel, 210, 251) tarzındaki hadis-i şerifler de iman ile ahlâk arasında ne denli yakın ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı anlamdaki başka hadisler için bkz., Buhârî, "İman", 15; "Edeb", 21; Müslim, "İman", 12, 19.

şu şekilde ifade edilmektedir. "Asra yemin olsun ki insan gerçekten ziyan içerisindedir. Bundan, iman edip güzel davranışta bulunanlar, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır"⁴⁹

Kur'ân'ın nüzul sürecini göz önünde bulundurduğumuz zaman da inanç ve ahlâkî ilkelerle değerlerin ön plana çıkarıldığını ve bunlarla ilgili prensipleri ihlal edenlerin ağır şekilde tehdit edildiğini görmekteyiz. Maun, Hümeze ve Muavvizeteyn sûreleri bunu en güzel örneklerindedir. İslâm toplumu teşekkül ettirilirken inanç ve ahlâk ilkeleri yerleştirildikten sonra ibâdetler bu temel üzerine binâ edilmiştir. Bu nedenle İslâm'da imandan sonra ahlâkın dînî önceliği olduğu söylenebilir⁵⁰.

Kur'ân'ın bize getirdiği hükümler arasında bir sıralama yapmak gerekirse önce inanç, sonra ahlâk, sonra da ibâdet ve hukuk gelir. Çünkü sağlam ve doğru bir inanca sahip olmayandan olgun bir ahlâk ve dengeli bir şahsiyet, düzenli bir ibâdet hayatı olmayandan da inanç ve ahlâkî güzel meyvelerini beklemek çok zordur. Kendi içinde inanç, ahlâk ve ibâdet bütünlüğünü yakalayamamış insanların da hukuka saygı göstermesi hemen hemen imkânsızdır. Bunların hukuka boyun eğmeleri ya menfaat veya korku sebebiyle olur ki, her ikisi de geçicidir ve istenen hedefe ulaştırmaktan uzaktır. Ancak böyle düşündüğümüz zaman Hz. Peygamber'in: "Müslüman, dilinden ve elinden müslümanların zarar görmediği kimsedir. Muhâcir ise, Allah'ın yasakladığı şeylerden uzak duran kimsedir"⁵¹ hadisi, tam yerini bulur ve müslüman olmak esas ve müstesna bir anlam ifade eder.

Güzel ahlâk numunesi bir Peygamber'in⁵² ahlâkî olmayan özelliklere sahip fertlerden oluşan toplumlar haline gelmeleri, akl-ı selim sahiplerince de etik olmayan davranışları sergiler hale gelmeleri ne kötü bir neticedir. Bu durumun düzeltilmesi de ahlâkî güzellikleri hem dile getiren hem de yaşayan Peygamberimizin rehberliğinde gerçekleştirilecektir. İnsanlığın özlemini duyduğu huzur ve mutluluk ancak onun yüksek ahlâkını örnek alıp hayata geçirmekle mümkün olacaktır.⁵³ Onun cahiliye denilen ve bir devirden ziyade çarpık bir anlayışı ifade eden Arap toplumunu sabırla, metanetle eğitime tabi tuttuğu ve çok başarılı neticeler elde ettiği tarihen de sabittir.

⁴⁹ Asr, 103/1-3.

⁵⁰ Konuyla ilgili bir değerlendirme için bk. İsmail Çalışkan, , *Kur'ân'da Din Kavramı*, Ankara 2002, 170 vd.

⁵¹ Buhârî, "İman", 4-5, "Rikâk", 26; Müslim, "İman", 64-65.

⁵² Hz. Peygamber'in ahlâken insanların en mükemmeli olduğuna dair hadisler için bkz., Buhârî, "Edeb", 113; Müslim, "Edeb", 30, "Mesâcid", 267; İbn Hanbel, III, 270.

⁵³ L. Şentürk- S. Yazıcı, s.472.

Şu iyice bilinmelidir ki, güzel ahlâk dinimizde itikat ve ibadet kadar önemlidir ve ahlâkî güzellikler kişilerin keyiflerine göre işleyip terk edecekleri nasihatler manzumesi olmayıp emredilmektedir.⁵⁴ Ahlâkî güzellikleri işleyenlere cennet, terk edenlere ise azap vaad edilmesi de buna delil olarak gösterilebilir.⁵⁵ İslâm ahlâkı haram ve helal kavramlarıyla güçlendirilmiş, kişiler hal ve hareketleri dinî bakımdan kategorize edilerek bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Sadece müslümanları değil diğer insanları hatta bütün canlıları üzme ve incitme, üzme, kırmak ve rahatsız etmek haram ve günah olan bir davranış olarak değerlendirilmiş ve kul hakkına saldırı olarak mütalaa edilmiştir.

Dini bütün müslümanlar olmamız için sadece inanç ve ibadeti yeterli görmeyip, ahlâkımızı da güzelleştirmemiz gerektiğine sanıyoruz hiçbir müslümanın itirazı olamaz. Bunu gerçekleştirebilmek için de Peygamberimizin rehberliğinin önemi inkar edilemez.

Ahlâkî zaafılar müslümanları yanlış davranışlara sevk edebileceği gibi başka inanç mensuplarının nazarında da sadece müslümanların değil, İslâm dininin de kötü biçimde bilinip tanınmasına yol açacaktır. Bu sebeple de itikat, ibadet ve ahlâk bir sac ayağı gibi üçü bir arada bulunması gereken hususlardır. Üçünden biri diğerinin eksikliğini dolduramayacağı gibi biri diğerinden daha az önemliymiş gibi değil eş zamanlı bir biçimde, aynı anda öğrenilmeli ve gerekleri titizlikle yerine getirilmelidir.

Günümüzde ahlâkî çöküntünün toplumlarda yol açtığı tehlikelerin farkına varılması sebebiyle müslüman eğitimciler ve entelektüeller insanlara inanç esaslarının kavratılması kadar ahlâkî meziyetlerin de benimsetilmesinin gerekliliği üzerinde durmaktadırlar. Ülkemizde de dinî eğitimle ilgilenen kurumlarda da bu doğrultuda teşebbüsler gözlemlenmektedir. Başta diyanet işleri başkanlığı ve ilahiyat fakülteleri olmak üzere din öğretimiyle ilgili her bir kurum eğitim öğretime tabi tuttuğu bireylere inanç, ibadet ve muamelata dair bilgiler kadar hatta daha fazla bir şekilde ahlâkî esasları öğretmeye ve kavratmaya çalışmaktadırlar.⁵⁶ Böylece öğretim eğitimle ahenkli bir şekilde sürdürülmeye çalışılmaktadır.

⁵⁴ Nitekim sahâbilerden bazıları "Hz. Peygamber'i güzel ahlâkı emrederken gördüm" şeklinde rivayetlerde bulunmuşlardır. Bkz., Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 33, "Edeb", 39; Müslim, "Fedâilü's-Sahâbe", 133. Tirmizî'nin kaydettiği bir hadiste ise Hz. Peygamber'in seçkin sahâbilerden biri olan Muaz b. Cebel'e yönelik olarak, "Ey Muaz! Ahlâkını güzelleştir" şeklinde hitapta bulunduğu görülmektedir. Tirmizî, "Husnu'l-Hulk", 1.

⁵⁵ Bu doğrultudaki bir değerlendirme için bkz., Muhammed Hamidullah, *İslam'a Giriş*, çev., Cemal Aydın, Ankara 2006, s.151

⁵⁶ Mesela son yıllarda ülkemizde ilmi hal türündeki kitaplarında ahlâka dair bölümler yer almaktadır. Krş. Bkz., Ahmet Hamdi Akseki, *İslâm Dini*, Ankara 1974, 227-

Sonuç

Din insanların hayatlarına yön ve şekil kazandırmıyorsa, daha açık bir ifadeyle İslâmiyet tüm ritüelleriyle, itikat, ibadet ve muamelata dair kurallarıyla yaşanıp gerekleri yerine getiriliyor ancak bağılılarında bir takım ahlâkî zaaf lar da söz konusu ise burada öz eleştiri yapmak ve nerede yanlış yapıldığını tespit etmek önem arz etmektedir. Güzel ahlâkın dinimizce çerçevesi tespit edilmiş olmakla birlikte maruf ve münker kavramlarıyla da ahlâkî güzelliklerin sınırları zaman, çevre ve şartlara göre değişime açık bırakılmış, toplumu oluşturan fertlerin de güzel veya kötü denilebilecek davranışlara veya ahlâkî anlayışların belirlenmesinde rol almalarına imkan tanınmıştır. Böylece her zaman için ahlâken güzel davranışları sergileyen insanların oluşturacağı toplumların tesis edilebilmesine fırsat tanınmıştır. Bu noktada şunu da ifade etmek gerekir ki, güzel ahlâk, ibadet ve inanç kurallarından uzak durmakla da söz konusu olamaz. Veya en azından ahlâken güzel kalabilmek için inanç kurallarına sıkı sıkıya sarılmak ve dinin emrettiği ibadetleri yerine getirmek de kişilerin ahlâkî güzelliklere kavuşmasında ve dinin emrettiği tarzda her yönüyle mükemmel insan/müslüman haline gelmelerinde önemli bir yere sahiptir. Aslında Ku'ân ve hadislere bakıldığında görünen şudur ki, müslümanlar için sürekli olarak inanç ve ibadet kuralları hakkında emir veya nehiyer sıralanmayı onların ahlâken güzelleşmelerine, iyi ilişkilerle sağlıklı toplumlar oluşturmalarına dair emir veya yasaklar da sık sık ifade edilmektedir. Doğruluk, cömertlik, karşıdakini kendisine tercih, yardımseverlik, güler yüzlülük, ahde vefa vb. pek çok haslet emredilmekte, bu tür özelliklere kavuşanlara bir takım vaatlerde bulunmaktadır. Diğer taraftan yalancılık, emanete hıyanet, cimrilik, yalancılık, riyakarlık vb gibi kötü hasletler ise yasaklanmakta, bu tür özelliklerle sahip olanların derhal tövbe etmeleri ve bunlara son vermeleri aksi halde kötü bir neticeyle karşı karşıya kalabilecekleri beyan edilmektedir. Dolayısıyla güzel ahlâkın İslâm toplumunda yaygınlık kazanabilmesi için İslâmiyet yeterli özeni göstermiştir, ancak İslâmiyet'i insanlara ulaştıran müslüman bilginler ve mübelliğler zaman zaman bütün ahlâk kurallarını teferruat olarak görmüş, bunlar üzerinde yeterince durmamışlardır. Sağ lam bir inanca sahip, ibadetine gerekli titizliği gösteren müslüman bireylerin zaten ahlâken de güzelliklerle mücehhez hale geleceklerini düşünmüşlerdir. Oysa bunlardan biri diğerinden daha önemli veya

288; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, İstanbul 1964, s.461-494; Komisyon, *Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı İslâm İlmihali*, s. 725-863; Şentürk-Yazıcı, s.437-473. Bunlara mukabil ahlâkla ilgili bölümlere yer verilmeyen ilmihal kitaplarına da rastlanılmaktadır. Bkz., Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslâm*, İstanbul 1957; Abdullah Aydın, *Büyük İslâm İlmihal: tam izahlı*, İstanbul 1980.

önemsiz olmadığı gibi birisini önceleyip diğerlerini ihmal etmek müslüman bireylerin eksik kişilikler halene gelmelerine, İslâmiyet'in standartlarında müslümanlar olamamalarına yol açacaktır.

Hız. Peygamber ailesi ile yakın arkadaş ve akrabalarından başlamak üzere irtibatta bulunduğu herkese İslâmiyet'in inanç ve ibadet kurallarına dair bilgiler ve emirler verirken aynı zamanda ahlâka dair kuralları da kendi şahsında bizzat tatbik ederek anlatmış⁵⁷, bunların müslümanlar açısından önemini sık sık ifade etmiştir. Böylece o her yönüyle mükemmel insanlardan oluşan bir İslâm toplumu oluşturmaya çalışmıştır. Rasûlüllah'ın, "İnsanların en hayırlıları benim asrımda yaşayanlardır, sonra bunları takip edenlerdir, sonra da bunları takip edenlerdir."⁵⁸ hadis-i şerifini de belki böyle anlamak uygun olacaktır. Zira Peygamber tarafından eğitilen dönemin müslümanları sağlam inanç ve düzenli ibadet hayatına sahip oldukları gibi ahlâken de mazbut hale gelmişler, sonraki asırlarda da bu yönleriyle kendilerinden sitayişle bahsettirmeyi başaramışlardır.

⁵⁷ Hız. Peygamber'in ahlâkı hakkında sorular soran sahâbîlere Hız. Aişe, "Kurân okumuyor musunuz! Onun ahlâkı Kurân'dan ibarettir" diyerek cevap vermiştir. Müslim, "Müsafirîn", 139.

⁵⁸ Buhârî, "Şehâdât" 9, "Fezâilu'l-Ashâb", 1, "Rikaak", 7, "Eymân", 27; Müslim, "Fezâilu's-Sahâbe", 214; Tirmizî, "Fiten", 45, "Şehâdât" 4; Ebû Dâvud, "Sünnet", 10; Nesâî, "Eymân", 29.